

ЦРКВА СВЕТОГ САВЕ У ВРБОВЉАНИМА, НАСЛЕДНИЦА МОНАСТИРА ДЕЈАНОВАЦ — ЧУВАРА ВЕРЕ И НАРОДА

Немања С. Мрђеновић*
Православни инстинктивни
„Свети Кирило и Методије“
Богословски Колеџ Аделаида,
Аустралија

Апстракт: Чланак се бави повешћу Цркве Свете Саве у Врбовљанима, у Епархији пакрачко-славонској и њеном (п)редисторијом кроз мало познати манастир Дејановац. Иако неки сумњају да је овај манастир икада постојао, на овом месту доказујемо не само да је постојао и имао значајну улогу у верском и јавном животу Срба овог краја, већ и да је његов литургијски живот директно настављен кроз Цркву Свете Саве, све до данас.

Кључне речи: Дејановци, Окучани, Врбовљани, манастир Дејановац, Славонија.

Село Врбовљани налази се у општини Окучани у западној Славонији, Епархија пакрачко-славонска, Република Хрватска. По попису становништва из 2011, у њему живи 230 становника. Етничка структура није пријављена али се зна да је доста другачија од предратне, те да сада има и значајан удео хрватских римокатоличких домова. Село је до 1995. било насељено скоро искључиво православним Србима.¹ Врбовљани и сеоска Црква Светог Саве се први пут експлицитно поми-

---

* nemanji@gmail.com.

¹ На попису из 1991, међу 551 становника уписано је и 35 Хрвата који живе у Врбовљанима али зато није уписан ниједан Ром. С обзиром на чињеницу познату мештанима да у Врбовљанима никада није било ниједне хрватске породице (осим неколико мешаних бракова крајем 1980-их), али је до 1991. живело више ромских породица које су биле римокатоличке вере а који су скоро сви (осим једне) остали на страни Срба у грађанском рату деведесетих, може се наслутити да се резултатима пописа политички манипулисало.

њу око 1750. године, па се понегде наводи како су тада и оформљени (Шематизам ПЕ 1898: 73). Међутим насеље је, видећемо ниже, знатно старије од овог периода а црква нешто млађа. И село и црква су имали далеко већи верско-културолошки значај у овим пределима него што им се данас придаје. У новонасталим околностима та улога би се донекле могла повратити, макар из перспективе обнове српске православне духовности у овом крају. На овом месту осветлићемо поједине значајне моменте у историји овог славонског села и његове цркве.

1. Пред-историја Врбовљана

Јужна страна села Врбовљани обухвата Мраморско поље које се протеже од Врбовљана до реке Струг и у целости припада атару села, а име је добило по мраморним споменицима на гробовима витезова Темплара који су овде сахрањивани још у XIII веку, мада се локалитет понекад назива и Турско гробље (Бешлагич 1971: 70). Бар два споменика преживела су до краја XX века, а можда и дуже. У даровници угарског Краља Андрије II Арпадовића из 1210, помиње се да су Темпларима даровани поседи Љешница и суседна *Rascesa*, односно *Мала Рашка* (Kaurić 2006: 12).

Посед *Мала Рашка* обухватао је Пакрац и околину до Бијеле Стијене у којој је у XV веку столовао српски племић Вук Гргуревић Бранковић, познатији као Змај Огњени Вук. Тадија Смичиклас тврди да је крај од Пакраца до реке Саве називан „Мала Влашка“ по „грчко-источњачким досељеницима из Босне“ односно „Власима“ (Smičiklas 1879: 244). Слабо је вероватно да њему није било познато да је *Мала Влашка* заправо турски назив за територију од Пакраца према Пожеги, док се крај који Смичиклас описује, од Пакраца до Саве, на картама широм Европе обележава као *Расциа* или *Мала Србија* (Грујић 1996: 15–16, Кашић 1988, 160–161). Та територија осим *Расције*, која се пружа до Бијеле Стијене, обухвата и негдашњи посед Љешницу. Љешница је и старо име за реку Слобоштину, која тече од планине Псуњ до реке Струг, чинећи једну велику окуку код места Окучани које је по истој и названо. Река представља својеврсну „кичму“ средњовековног поседа Љешница који се простирао од Саве, преко данашњих Окучана, до Бијеле Стијене (Marković 2002: 405) где су око 1690. насељени Срби из Рашке и са Косова који су овде дошли са Патријархом Арсенијем III Црнојевићем (Кашић 1988: 167).

Између Саве и Окучана, тачно на локацији села Врбовљани, налази се дакле једно од светих места Темплара, њихово витешко гро-

бље, на којем је вероватно касније било и турско гробље, што говори о континуитету насеља. Како се Врбовљани у целости наслањају на Слобоштину (Љешницу) која је до половине XIX века текла у више рукаваца те су већи делови села били уствари речна острва, плодна и лако брањива, јасно је да је овде насеље постојало већ од раног средњег века.

Иако се у овом периоду тешко може говорити о националном саставу становништва, топоними попут града *Serbiana* (данас (Бос.) Градишка) са јужне стране села и Мала Рашка² са северне, те широка и рана распрострањеност православног живља у овом крају, упућује на закључак о преобладавајућем етничком и верском идентитету. Манастир Ораховица чува податке о првој српској Епархији на овим просторима (Пожешкој), још из 1557. када је ова област и јурисдикцијски била под Пећком Патријаршијом (Кашић 1988: 304). Тада се између осталих помиње и манастир Дејановац који је по предању име добио по српском војводи Дејану који је помагао калуђерима око изградње манастира и старао се о локалном народу (Кашић 1971: 273). Треба правити дистинкцију између самог манастира Дејановац и места које се око њега развило – Дејановци. Манастир се местимично назива и Крушковац по топониму на коме је некада стајао конак манастира, а Дејановци се у појединим хрватским изворима називају и Дијановци, јер многи Хрвати овог краја говоре икавицом док Срби користе јекавицу, о чему је детаљније писао Стјепан Павичић (Pavičić 1953: 221).

Доња Славонија називана је *Расциом* још 1526. године због огромног броја Срба пристиглих овде након пада Београда 1521. године (Грујић 1996: 19). У време док су Турци, с краја XVI века владали доњом Славонијом, овде је насељено и доста Срба из Лијевча поља и Поткозарја. А након турско-аустријског рата (1683–1689) Аустрија је у ове крајеве из околине Ужица и са Мораве населила око шест хиљада Срба (Ивић 1909: 96). Тога ради не чуди чињеница да је Патријарх Арсеније III Црнојевић предводећи Велику сеобу Срба 1690, из старе Рашке, своје прво седиште установио управо овде у *Малој Рашкој*, у месту Сирач између Пакраца и Дарувара (Кашић 1988: 167). У првој половини XVIII века становништво овог краја појачано је са још неколико хиљада досељеника из Србије, те су Дејановци 1755. имали укупно 200 кућа (Кашић 1988: 167).

---

² Мађарска реч за Србе – „Раџи“ (*Rasciani*) изведена од речи Рашка (*Rascia*) по истоименој области српске средњовековне државе.

1.2. Дејановац-Врбовљани

Од 1691. ова област пада трајно под власт Аустрије те се врши активно насељавање Срба у циљу ојачавања Војне Крајине. Дејановци се помињу још 1565, а у време првог аустријског пописа ових крајева, 1698, помиње се манастир Дејановац, за који се наводи да је настао у време када и Ораховица и Марча (Кашић 1988: 321). Село Дејановци је већ у овом попису 1698. године имало статус „Хајдучког села“ (Илић 2013: 25). Од њега су касније настала засебна места: Окучани, Цаге, Врбовљани, Кленик, Човац, Гређани, Косовац, Дубовац и Чапргинци. Са обзиром на чињеницу да су се у модерно доба највише развили Окучани, који су се проширили и до манастирског црквишта, често се наводи како су се Окучани раније звали Дејановац или Дејановци а да су им припадала и нека околна места. Окучани заиста јесу били део Дејановаца те има смисла тврдити да су се раније тако звали, но најближим наследником манастира Дејановац могу се, видећемо ниже, пре сматрати села Врбовљани и донекле Човац али највише Црква Светог Саве у Врбовљанима.

О настанку Дејановца сликовито се говори у рукопису под насловом *Mjestopis niže pučke škole u Okučanima*³, у коме се у години 1896. наводи да су становници овог краја насељени овде око 1690. године те да су:

...на крижепућу између Човца, Врбовљана и Гређана засновали манастир Дејановац (...) око кога су калуђери засадили много разноврсног воћа, а особито много крушака, те је услед тога народ прозвао тај манастир 'Крушковац' дочим је село задржало своје старо име Де(ј)ановци. Око године 1758. преселише се калуђери у манастир Пакру а у Крушковцу је заснована грчко-источна парохија. Црква и манастир обстајао је на истом месту све до 1820. (Мјестопис: 1).

Из наведеног је јасно да су Врбовљани, Човац и Гређани већ били насељена места у време насељавања Окучана око 1690. као и манастир

³ Душан Кашић пишући о Дејановцу сам се доста ослања на овај документ за који каже да се налази у архиву Конзерваторског завода у Загребу у фасцикли „Пакра“ у виду белешки из семинарске радње А. Жугаја (Кашић 1971: 273–274), али је питање да ли је имао и директан увид у овај спис чија копија се налази и у поседу аутора овог рада. У рукопису се заиста помиње како Кашић наводи да је Цар Јосиф II наредио затварање манастира 1788. године, али да се ради о очигледној грешци било је јасно и неком од каснијих дописивача рукописа који је прву осмицу преправио у петицу, те стоји 1758, што се поклапа са хронологијом коју овде представљамо.

Дејановац по коме су горе поменута села називана заједничким именом Дејановци јер су вероватно падала у парохију манастира. Ово се огледа и у чињеници да је народ који је из овог краја пресељен у околину Иванића још крајем XVI века, те тамо засновао села истих имена, између осталих засновао и Дејановац (Кашић 1971: 274). Како до половине XVIII века Врбовљани, Човац и Гређани којима је манастир био најближи нису имали своје засебне храмове, а видимо да су насељени доста раније од Окучана, логично је да су се збирним именом Дејановци и богослужбеним животом идентификовали са централним богослужбеним местом – манастиром Дејановац.

Историчари се и данас често питају да ли је Дејановац икада постојао као установљени манастир. Душан Кашић, као најеминентнији истраживач овог краја, због је тога у ранијим радовима прилично резервисано приступао овој теми и у опису Дејановца као угашеног манастира, каже „те се та црква са њиховим (монашким) ћелијама није могла другачије да назове, нити је стварно то било шта друго него манастир“ (Кашић 1971: 276), док у каснијим издањима не само да не сумња у статус манастира, већ и датира његов настанак у време настајања Ораховице и Марче у другој половини XVI века (Кашић 1988: 166–167, 321). Вероватно из истих разлога у савременим изворима Дејановац се каткад назива и „прибежиште православних монаха“ (Кучековић 2015: 207) што је просто еуфемизам за *манастир*.

Донекле забуну изазива и то што манастир Дејановац заправо никада није имао типичан манастирски изглед. Радило се о једној дрвеној цркви са два звоника и једној дрвеној кући (келијама) поред ње, са гробљем у близини. У почетку је имао неколико калуђера а касније је ова кућа, поред по којег јеромонаха, углавном служила удовим свештеницима који су најчешће прелазили у статус монаха и опслуживали парохију Дејановачку (Илић 2013: 27–28). Међутим овакво устројство манастира није ништа необично за овај крај. Чак и далеко чувенији манастир Пакра у то време поседује дрвени храм и дрвену кућу, на месту којих ће бити зидан нови храм тек од 1751. године (Босанац 2016: 23). Уопштено, скоро сви православни храмови, парохијски и манастирски, у Славонији до половине XVIII века углавном су „једнобродне грађевине, дрвени, даском или шиндром покривени“ (Милеуснић и др. 1992: 15).

Дрвени храм Дејановца био је посвећен Светим Архангелима и налазио се на (данас) самом излазу из (Доњих) Окучана одакле један пут иде ка Гређанима а други ка Врбовљанима и Човцу. Локалитет преко пута места где је стајао храм и данас се по манастирском имању назива Крушковац. На Крушковцу се налазила манастирска кућа (конак) а

неколико стотина метара западно од ње, на путу за Врбовљане и Човац, налази се манастирско или данас врбовљанско гробље (Мјесторис: 15). Крушковац самим својим именом упућује да је манастир имао и своје земљишне поседе, чак богатије од сличних манастира Пакра и Света Ана (Босанац 2016: 17). Осим тога, одмах уз и данас постојеће гробље налази се локалитет „Калуђерске њиве“, мало даље према Врбовљанима извор „Калуђеровац“ а ближе Крушковцу и извор „Крушковац“ (Кашић 1971: 276). Катастарски је ово место, макар од XIX века, тремеђа атара окупанског, човачког и врбовљанског.

Према аустријским катастарским картама из 1857. године, манастирски храм се налазио у врбовљанском атару, а Крушковац и манастирско гробље са друге стране пута, у човачком атару. Касније је црквиште са делом пута припојено Крушковцу у честици 642 катастра за Човац. Данас је граница врбовљанског атара померена око педесет метара западније а човачки је враћен на другу страну пута, тако да манастирско црквиште „од недавно“ припада окупанском атару док Крушковац и гробље који су са друге стране пута припадају Човцу.

Сл. 1. Катастарска карта из 19. века – тремеђа Окупани – Врбовљани – Човац. На карти се види траг раније границе атара слабијом и нова граница, светлијом, црвеном бојом. Пјескуље су део врбовљанског атара, граница је пут за Окупане. По старој граници храм припада Врбовљанима. По новој граници у човачком атару се виде Крушковац и „врбовљанско гробље“ као и црквиште манастирског храма које је заједно са Крушковцем катастарска честица 642 човачког атара. Остатак припада окупанском атару.

Локација храма такође наговештава да је Дејановац по својој природи био манастир а не парохијски храм. Ова позиција је необична за парохијску цркву јер се налази изван насељеног места, а истовремено се налази у географском центру између места Врбовљани, Човац, Гређани, Дубовац и Окучани. Сва та села, јасно је, у то време сматрала су се засеоцима Дејановаца. Осим тога, сва ова места су развијајући се, упоредо са манастиром, зидала и своје парохијске цркве у центрима села, како је и природно за парохијске храмове. Док је манастир око кога су се сви сабирали, остао ван свих насеља.

Окучани већ 1752. године имају освештан парохијски храм Светих Апостола Петра и Павла у центру места, док се све до 1758. године парох врбовљански Козма Петровић помиње као „парох дејановачки“ (Илић 2013: 27). Дакле Врбовљани, који су тада далеко веће место, и у свом атару имају манастирски храм, немају потребу за парохијском црквом као Окучани. Врбовљани затим у време после гашења манастира (1760.) поред свог пароха Кузмана Дабића имају и свештеника „без парохије“ Андрију Марића, док Човац има чак четири свештенослужитеља: Стевана Здјеларића, Ђиру Станичића, Илију Миличевића и ђакон Миахила Миличевића (Илић Мандић 2016: 26–27). У Епархијском попису из 1759, наводи се да је дејановачки храм седиште парохија Врбовљанске, Човачке и Окучанске (Илић Мандић 2016: 27). Но чак четири године раније, у опису Епархије славонске 1755, наводи се да Дејановци имају три храма: Свете Петке, Светих Апостола Петра и Павла и манастирску Светих Архистратига (Кашић 1988: 167). Црква Светих Апостола Петра и Павла прва је окучанска црква која се налазила на месту данашњег парка и основне школе, у центру места и далеко од манастира. Црква Свете Петке је гређанска црква, саграђена 1748. године. Врбовљани и Човац у ово време још нису имали своје храмове јер је очигледно манастир и даље био активан. При томе не треба искључити постојање у то доба и „мале Цркве Светог Петра код Врбовљана“ (Илић 2013: 31), вероватно гробљанска капела што донекле објашњава не само каснији статус човачке Цркве Светих Апостола Петра и Павла као филијалне врбовљанске већ и традицију да се као сеоска слава и у Врбовљанима и у Човцу прослављају и Свети Сава и Свети Апостоли Петар и Павле све до половине XX века.

Постоје само два могућа разлога зашто Врбовљани и Човац нису у то време имали посебне парохијске храмове, као сва остала дејановачка места, а имали су оволики број свештеника. Или су, како ми мислимо, имали манастир Дејановац за свој духовни и национални па и географски центар места, или су били далеко мањи од Окучана па нису имали потребе а ни снаге за нови храм. У прилог прве тезе гово-

ри и канонски извештај Надбискупског архива у Загребу из 1761. где се наводи да Врбовљанима припадају и Кленик са 20 и Косовац са 12 кућа (Zirdum 2001: 186). Кленик је и данас засеок Врбовљана који се налази са десне стране реке Слобоштине која се испод Кленика улива у Струг. Косовац се пак наставља на Окучане са источне стране као и Врбовљани са југо-западне, па се може закључити да су Врбовљани у то време доминирајуће место у парохији. У прилог томе говори такође и податак да 1779. године Врбовљани имају 51 дом а Окучани 28; дакле и двадесет година касније скоро дупло већи су Врбовљани. Човац у то време има 47 домова (Zirdum 2001: 173, 181, 186).

2. Црква Светог Саве – Врбовљани

Манастир Дејановац киновијски је запустео око 1716, а литургијски тек 1757. године када је Марија Терезија забранила његову темељну обнову и изградњу школе уз њу. Молбе за обнову манастира и градњу школе потписали су септембра 1756. крајишници из Окучана, Врбовљана, Човца и Гређана (Илић 2013: 31–34) иако су Окучани и Гређани већ имали своје храмове, освештане неколико месеци раније. Очигледно би тражена школа била централна установа целих Дејановаца. Говорећи о „обнови манастира“, треба разумети да су они хтели зидати храм од чврстог материјала, као и манастир Пакра у то време, а не обнављати богослужбени живот који је био активан и тада. Све до 1780. у Дејановцима се не помиње ни један зидани објекат, а тада Аустрија зида војни магацин (Zirdum 2001: 181). Само неколико месеци након званичне молбе за зидање школе при манастиру, 21. марта 1757. године Митрополит Карловачки Павле Ненадовић наредио је свим свештеницима у Васкршњој посланици да се мора у сваком селу изградити школа, довести и издржавати учитељ и сва деца, мушка и женска, дати на науку (Слијепчевић 1966: 55). Овде видимо да су Дејановци и даље наступали као једно место, те иако су већ неки имали своје нове храмове Врбовљани и Човац наслањају се на манастир и у погледу цркве и у погледу школе. Како обнова манастира и изградња школе за православну децу није дозвољена одлуком Марије Терезије од 18. јуна 1757. (Илић 2013: 33), манастир је запустео и од тог доба више ни у народној свести овог краја не живе Дејановци као село већ засебна села са својим храмовима и различитим сеоским славама.

У инвентару Епархије пакрачко-славонске из 1759. године више се не помиње манастирски храм, а по први пут се среће Црква Светог Саве у Врбовљанима (Мирковић 2016: 241). Надбискупски архив у За-

гребу потврђује да је ово време гашења манастира, наводећи у свом извештају из 1761. да манастир Дејановац нема више четири калуђера, већ само једног (Zirdum 2001: 181), што се поклапа са ранијим описом врбовљанског пароха као дејановачког али и са наводима *Mjestopisa* да су се калуђери из Дејановца (1758.) преселили у Пакру (*Mjestopis*: 1).

Сасвим је прихватљиво да је један јеромонах остао у својству пароха новоосноване парохије дејановачке са Храмом Светог Саве у Врбовљанима, док су остала тројица отишла у Пакру. Пакра је 1759. добио на коришћење неколико околних парохија и дозволу за зидање новог храма (Босанац 2016: 23) из чега може да се закључи да се број монаха нагло повећао. Већ 1782. имамо и опис Цркве Светог Саве у Врбовљанима а у Човцу Светих Апостола Петра и Павла (Кашић 1988: 168). Не треба губити из вида да је Човачка црква пак увек била филијални храм врбовљанске парохије, иако Човац никада није био значајно мањи од Врбовљана, што опет упућује на ауторитет наставка литургијског живота Дејановца кроз Цркву Светог Саве у Врбовљанима. Није занемарљива чињеница да су се Срби одлучили да нову цркву посвете баш Светом Сави.

Програмом унијаћења дозвољено је покретање школе које су тражили Срби из Дејановца 1756, али само мешовите (и за православне и за римокатолике) и она је исте године отворена у Новој Градишци (Илић 2013: 33). Манастир Марча, значајан верски и национални центар Славоније, који је био и центар Епархије марчанске, отет је 1753. од Српске Цркве и предат унијатском епископу. Свештеницима је тада забрањивано да крштавају српску децу а родитељи који су носили децу на крштење били су кажњавани и прогоњени (Слијепчевић 1966: 48). Аустрија је у ово доба систематски затварала православне манастире међу којима је сигурно било и много мањих попут Дејановца, што се огледа у наредби из 1776, да ако манастир не може сопственом снагом да исхрани осам калуђера има да се затвори или споји са већим (Фон Таубе 1998: 73). Овај податак такође потврђује могућност да је оваква пракса већ спровођена, као у случају пресељења монаштва из Дејановца у Пакру 1758. године. У новим околностима, одмах по одбијеници за зидање манастирског храма и школе, Врбовљани и Човац подижу своје парохијске храмове. Човац Храм Светих Петра и Павла, тезоименит парохијској цркви у Окучанима удаљеној непуна четири километра, и једнакоименит поменутој „малој“ цркви манастира која се налазила на гробљу. У Врбовљанима Црква Светом Сави, српском родоначелнику.

Врбовљанска црква је једини храм Светог Саве у пакрачко-славонској Епархији. Шта више, тек је 1910. Славонија добила још једно богослужбено место посвећено неком српском светитељу, и то један мали филијални Храм Светог Кнеза Лазара у Старом Слатнику у околини

Славонског Брода. Када се узме у обзир да се ради о периоду агресивне унијатске офанзиве и систематске латинизације Срба под влашћу Беча, постаје јасно колико је ова сеоска црква била директан прст у око Светом римском царству. Изгледно је да су се на градњу цркве Срби у Врбовљанима одлучили управо примивши 1757. негативан одговор царице Марије Терезије на молбу за обнову манастира Дејановац и оснивање српске школе. Посвећивање цркве баш Светом Сави, првом српском архиепископу, врхунски је израз храбрости и решености народа да сачува своје народно име и православну веру. Дејановчки свештеници наставили су са радом у највећем месту у околини, посветивши нови храм Првом Архиепископу Српском и при томе епитому отпора римокатоличком прозелитизму.

Борба Срба са Бечом и Ватиканом трајала је све до 1779. када је царица Марија Терезија 16. јула издала *Декларацију* којом је ограничен и број Срба светитеља који могу да се славе. Ограничавање је почело од раних 1760-их, и завршило се 1774, остављајући дозвољеним само празник Светог Саве. Ово правило пренело се 1779. у царичину *Декларацију* (Слијепчевић 1966: 62). Јасно је да избор небеског заштитника Врбовљана није био случајан него је за циљ имао како верско сећање на Светог Саву Архиепископа Српског, тако и национални отпор и самоочување у непријатељском окружењу, о чему у *Апологији Српског Народа у Хрватској и Славонији* говори и Радослав Грујић, наводећи као пример управо Цркву Светог Саве у Врбовљанима (Грујић 1909: 230).

2.1. Страдања и обнове врбовљанске цркве

Прва црква у Врбовљанима је по свој прилици направљена од дрвета, што је, видели смо, уобичајено за Славонију у XVIII веку. Стара дрвена црква имала је и иконостас, за разлику од многих у околини. Врбовљани се тиме ипак не задовољавају и већ с почетка XIX века имају зидану цркву (Кучековић 2015: 77). Неколико матичних књига из овог времена је сачувано, те се из њих види да је од почетка парохија обухватала и Човац⁴ а исто показују матичне књиге кроз читав XIX век. На Крушковцу се народ окупљао о светковинама све до XX века (Кашић 1971: 276) а из *Mjstopisa* видимо да је предање о мана-

⁴ Најстарији податак о рођенима и крштенима парохије Врбовљанске помиње новорођеног Андреја Настасића, житеља човачког, крштеног у Врбовљанима 30. маја 1808. Микрофилмови матичних књига доступни на Интернету, види <https://www.familysearch.org/search/catalog/642459?availability=Family%20History%20Library> (приступљено 25. августа 2018. г.).

стиру толико живо да су (погрешно) веровали како је храм стајао све до 1820. године. Тек 1903. године подигнута је на Крушковцу капела како би се обележило место некадашњег манастира чије су зграде распродате. Манстирски конак је у време пустошења манастира откупило село Врбовљани (Илић 2013: 31).

Темељна обнова Цркве Светог Саве у Врбовљанима завршена је 1904. године. Тада је урађен нови под у храму, узидана је крстионица у припрати, набављено је и једно ново звоно, кров је препокривен а фасада и звоник су окречени (Кучековић 2015: 77–78). Већ 1910. године наручен је иконостас из новосадске радионице Николе Ивковића. Пакрачка конзисторија забранила је израду овог иконостаса јер уметнички није одговарао те се дуго сматрало да он никада није ни израђен (Кучековић 2015: 78). Недавно је пак др Јелена Бањац у својој докторској дисертацији о радионици Ивковић цитирала и захвалницу пароха врбовљанског Марка Витаса за „дивно израђен и успешно уграђен иконостас“ (Бањац 2013: 124). Осим тога, из 1905. имамо забележен извештај врбовљанске парохије о завршеној поправци и молбу за трносање обновљеног филијалног храма у Човцу (Кучековић 2015: 331).

У Другом светском рату порушена је и капела на Крушковцу као и Цркве Светих Апостола Петра и Павла у Окучанима и Човцу, те Црква Светог Саве у Врбовљанима. Цркву у Врбовљанима рушили су Роми који су сарађивали са усташама а у Човцу и Окучанима Јевреји који су доведени из Старе Градишке и касније тамо пострадали. На поименичном попису жртава оближњег логора Јасеновац налази се и деведесет и девет православних Срба из Врбовљана и осамдесет из Човца, што је значајан демографски ударац за ова села.

Након Другог светског рата због обима страдања Врбовљана и Човца као и других села у Славонији, чак и да режим није био комунистички, питање је да ли би било снаге за значајнију обнову храмова. На месту порушене цркве у Врбовљанима подигнут је дрвени звоник а део парохијског дома који је подигнут у време велике обнове на почетку XX века, прекопута цркве, адаптиран је у капелу у којој се повремено богослужило. Интересантан је податак да је при подизању звона почетком педесетих година цело село славило и том приликом у песмама се помињао „Краљ Петар“ те су сви сељани приведени од стране органа власти испред сеоске школе. Епилог је робија за неколико домаћина који су Други светски рат провели у Југословенској војсци у Отаџбини⁵. Из овога догађаја да се видети да је постојала жеља за обновом али

---

⁵ Сведочење очевица аутору: Јелена Павловић рођ. Иванишевић из Врбовљана, разговор забележен 29. августа 2017, белешке аутора.

да није било снаге, а после овога вероватно ни храбрости. Средином седамдесетих дозидан је звоник уз парохијски дом на који је постављено звоно са дрвеног звоника. Капела је једно време у социјалистичкој Југославији упоредо кориштена и као друштвена продавница и као богослужбено место, у одвојеним собама. Крајем осамдесетих спремала се обнова храма те ја на месту порушене цркве освештан плави метални крст висине два метра. Грађански рат (1991–1995.) је зауставио планове о обнови. У етничком чишћењу Западне Славоније 1. и 2. маја 1995. капела је сасвим девастирана и затим поново запуштена.

У Окучанима је после Другог светског рата направљена нова црква, трећа од оснивања места. Ова је посвећена Светом Великомученику Димитрију и налази се са источне стране католичке порте, док је претходна (Светих Апостола Петра и Павла) била са западне стране. У Човцу је на месту храма подигнут метални звоник а парохија је припојена Врбовљанској. Крушковац, пошто није био у власништву Цркве, остао је без обележја али са јаком народном традицијом да је то црквште српског православног манастира. То ипак није спречило Римокатоличку Цркву да на том месту подигне спомен обележје након Грађанског рата (1991–1995.) са очигледном намером историјског ревизионизма.⁶

Ништа од предратног црквеног инвентара у Врбовљанима није сачувано. У послератној капели направљена је привремена олтарска преграда од иверице на коју су окачене урамљене папирне репродукције икона. Ове *иконе* и сличне црквене предмете врбовљанске капеле, који нису били од велике материјалне вредности али су дуго биле у богослужбеној употреби, спасила је 1995. и у свом дому чувала до недавно Љубица Ивановић, мештанка Врбовљана. Она их је 2017. вратила преко Илије Драгељевића, мештанина ангажованог на обнови храма. Матичне књиге од 1947. су сачуване и налазе се у поседу парохије. Матичне књиге од 1808. до 1947. су делимично сачуване у Хрватском државном архиву и јавности доступне преко микрофилмова Мормонске цркве у САД (www.familysearch.org). Мештани Врбовљана су 2016. г., уз благослов Епископа Јована (Ђулибрка) и у сарадњи са надлежним парохом, јерејем Огњеном Тенџерићем и мештанима расељенима по свету, покренули обнову капеле која ће према новим плановима бити трајно претворена у Параклис Светог Саве.

Претварање манастира у парохијске цркве и обрнуто није непознат процес у Славонији. Уосталом, такав пример видимо и данас са мана-

⁶ Прозелитски дух римокатолика осети се од саме изградње римокатоличке капеле у Окучанима која је по први пут, и то под стражом аустроугарских жандара, подигнута 1906. године. Пошто скоро да није ни имала верника била је филијални храм Горњих Богићеваца и посвећена је Светом Мученику Виду (15/28. јун).

стиром Јасеновац у коме је доскорашња парохијска црква најпре актом преименована у манастир који је тек након две деценије „пропевао“. Неколико славонских парохија имају сличну литургијску везу са запуштелим или активним манастирима у њиховој околини, и све се налазе у врло тешком стању. Врбовљани тренутно имају танку демографску слику али чврсту вољу да обнове редован богослужбени живот у селу. Како је Црква Светог Саве у Врбовљанима директни литургијски наследник манастира Дејановца, једног од нетипичних србских манастира, тиме је овај подухват вреднији и заслужује пажњу и подршку србске православне јавности, јер није искључено да кроз њу ускоро поново „пропева“ и Дејановац, један од најстаријих србских манастира у Славонији.

Позната имена свештеника и монаха који су служили на врбовљанској парохији:

м. Георгије XVII век;
м. Танасије XVII век;
м. Никодим XVII век;
Милак Станић 1707;
Михаило 1734;
Радоица 1734;
Георгије 1734;
м. Георгије 1734;
Владе 1747;
Стефан Владић 1750;
Јовица Перкић 1750;
м. Станко 1750;
Стефан Протић (1756–7);
Козма Петровић 1758;
Кузман Дабић 1760;
Андрија Марић 1760;
Василије Дабић 1808–09;
Захарије Вукашиновић 1849–1856;
Михаило Вукашиновић 1856–1878;
Алексије Босанац 1878 – 8. 2. 1897;
Љубомир Борота 1898–1899;
Максим Милановић 1899;
Марко Витас 1899–1920?;
Милан Кевић 1949–1952;
Саво Ружић 1952–1953;
Ђорђе Радовановић 1953–1958;

Лазар Дејанац 1958–1987;
Остоја Попадић 1987–1990;
Саво Почуча 1990;
Зоран Тривуновић 1990–1995;
Лука Босанац 1995–2000;
Ђорђе Ђурић 2000–2007;
Драган Антонић 2008–2015;
Огњен Тенцерић 2015–

* * *

Библиографија

- Бањац, Ј. (2013): *Радионица и Трџовина Црквених Ушвари Николе Ивковића у Новом Саду: докторска дисертација*, Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет.
- Босанац, Л. (2016): *Манастир Пакра у Славонији*, Пакрац: Српска Православна Црква у Хрватској, Епархија славонска.
- Грујић, Р. (1909): *Аџологија српског народа у Хрватској и Славонији и његових главних обележја*, Нови Сад: Штампарија учитељског деоничарског друштва „Патошевић“.
- Грујић, Р. (1996): *Споменица о Српском Православном Владичанству Пакрачком*, Београд: Музеј Српске Православне Цркве.
- Ивић, А. (1909): *Сеоба Срба у Хрватску и Славонију: Прилози истраживању српске прошлости 16. и 17. Века*, Сремски Карловци: Српска Манастирска Штампарија.
- Илић, Ј. (2013): „Црква звана манастир Дејановац и питање школовања православне деце у градишкој регименти половином 18. Века“, *Зборник Матице српске за историју* 88, Нови Сад: Матица Српска, стр. 27–45.
- Катастарске мапе Царске куће Хабсбурга, *Ашари Врбовљани, Човац, Окучани, Дубовац* (1857), IntRes: <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1889510.0613435728%2C5655825.545309023%2C1925702.9942366036%2C5663469.24813754> (посећено 20. септембра 2018. г.)
- Кашић, Д. (1971): *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, Београд: Српска Патријаршија.

- Кашић, Д. (1988): *Српска насеља и цркве у сјеверној Хрватској и Славонији*, Загреб: Савез удружења православних свештеника СР Хрватске.
- Кучековић, А. (2015): *Сакрална баштина Срба у Западној Славонији*, Загреб: Српско Културно Друштво Просвјета.
- Матичне књиге Храма Светог Саве, Српске Православне Парохије Врбовљанске, Епархије пакрачко-славонске, IntRes: <https://www.familysearch.org/search/catalog/642459?availability=Family%20History%20Library> (посећено 20. септембра 2018. г.).
- Мандић Илић, Ј. (2016): „Попис православних свештеника градишке регименте“, *Мешовића траћа – Miscellanea, XXXVII*, Београд: Историјски институт, стр. 15–36.
- Милеуснић, С. (1992): „Верско и културно присуство Срба у Западној Славонији“, у: Пријић, М., и др. (ур.) (1992): *Чињенице о Западној Славонији*, Пакрац: Регионално удружење Срба Западне Славоније.
- Мирковић, Ј. (2016): *Смрадање Српске Православне Цркве у Независној Држави Хрватској*, Нови Сад: Свет Књиге.
- Слијепчевић, Б. (1966): *Историја Српске Цркве: група књига*, Минхен.
- Фон Таубе, Ф. В. (1998): *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, превод. Б. Петровић, Нови Сад: Матица Српска.
- Шемашизам Православне Српске Епархије Пакрачке за годину 1898* (1898): Пакрац, Штампарија Ј. Зоричића.
- Bešlagić, Š. (1971): *Stećci: kataloško-topografski pregled*, Sarajevo.
- Herman Kaurić, V. (2006): „Srednjevjekovni Pakrac i njegovi Banovci“, у *Zbornik Povijesnog Društva Pakrac-Lipik Br. 3*, Pakrac: PDPL, стр. 10–21.
- Marković, M. (2002): *Slavonija: povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Zagreb: Golden marketing.
- „Мјестопис“, *Spomenica za nižu pučku školu u Okučanima* (рукопис).
- Pavičić, S. (1953): *Podrijetlo Hrvatskih i Srpskih Naselja i Govora u Slavoniji*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Smičiklas, T. (1879): *Poviest Hrvatska – drugi dio*, Zagreb: Naklada Matice Hrvatske..
- Zirdum, A. (2001): *Počeci naselja i stanovništvo broskog i gradiškog kraja 1698–1991*, Slavonski Brod: Hrvatski Institut za Povijest, Podružnica za Povijest Slavonije, Srema i Baranje.

Примљено: 10. 10. 2018.
Одобрено: 4. 3. 2019.

SAINT SAVA CHURCH IN VRBOVLJANI: HEIR OF MONASTERY DEJANOVAC – GUARDIAN OF FAITH AND PEOPLE

Nemanja S. Mrdenović

*Ss Cyril and Methodius Orthodox Institute
Adelaide College of Divinity*

Summary: *The article addresses the history of the Church of Saint Sava in Vrbovljani (pron. Vrbovlyani), Diocese of Pakrac and Slavonia, and its pre-history through the lesser-known Serbian Orthodox monastery Dejanovac (pron. Deyanovatz). Vrbovljani were much older than the monastery, evident from the Templar/Turkish cemetery in the village. With the establishment of monastery Dejanovac, probably in the second part of XVI century, Vrbovljani became a part of a larger settlement called Dejanovci. Throughout the liturgical life of the monastery, Vrbovljani were the principal location and eventually succeeded some physical property of the monastery as well as its liturgical life, after the monastery was forcefully closed in 1757. Even though some researchers doubt the very existence of this monastery, this paper offers evidence not only that the monastery existed and had a significant role in the public and religious life of Serbs in this area, but also that its liturgical life continued through the Saint Sava Church until today.*

Key words: *Dejanovci, Okucani, Vrbovljani, monastery Dejanovac, Slavonia.*